

№ 40 (393)
Кастрычнік 2011 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

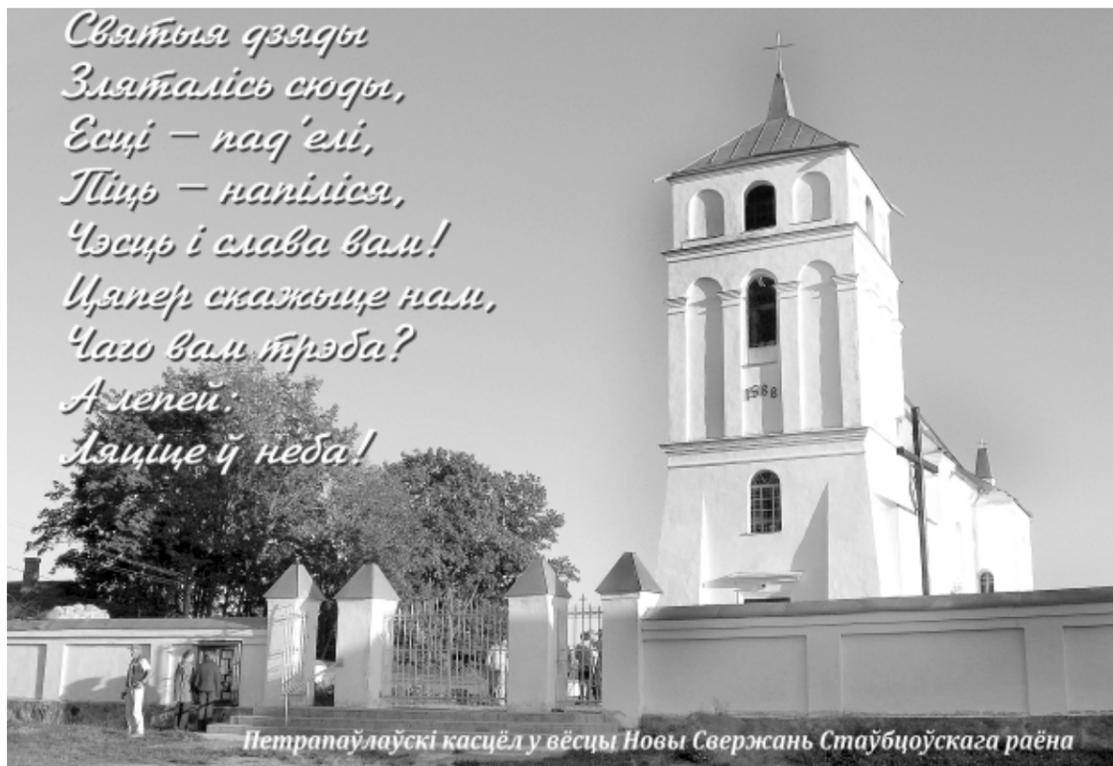
www.bfk.by

У нумары:

- **Канферэнцыя: крыніцазнаўства і крыніцазнаўцы Віцебшчыны –** стар. 2
- **Школьны музей: «Вілейшчына літаратурная» –** стар. 3
- **Традыцыі: народная лялька і яе выраб –** стар. 7

На тым тыдні...

- ✓ **20 кастрычніка** ў Кіеве адбылася **цырымонія афіцыйнага адкрыцця помніка Уладзіміру Караткевічу**. У ёй бралі ўдзел міністры культуры Беларусі і Украіны Павел Латушка і Міхаіл Кулыняк, дзеячы культуры абедзвюх краінаў, а таксама – прадстаўнікі Беларускага фонду культуры і «Краязнаўчай газеты». Выступоўцы адзначалі, што імя У. Караткевіча шмат значыць не толькі для беларускай, але і для ўкраінскай культуры. У час адкрыцця прагучаў запіс голасу класіка нашай літаратуры, былі прачытаны ўрыўкі з яго твораў.
- ✓ **20 кастрычніка** ў мінскім Палацы мастацтва пачалі працаваць адразу дзве выстаўкі Беларускага саюза мастакоў. На першай – **«Манументальнае мастацтва Беларусі»** – наведнікі змогуць пабачыць творы манументальна-дэкаратыўнага жывапісу, дэкаратыўна-ўжыткавага мастацтва, зробленыя ў інтэр'ерах і экстэр'ерах дзяржаўных і грамадскіх будынкаў, манументальная, мемарыяльная і паркавая скульптура. Тут жа можна пабачыць і выяву кіеўскага помніка У. Караткевічу. У экспазіцыі **«Графіка-2011»** прадстаўленыя працы станкавай і кніжнай графікі, створаныя за апошнія пяць гадоў. Выстаўкі працуюць да 6 лістапада.
- ✓ **20 кастрычніка** ў будынку былога каралеўскага палаца ў Гродне гісторык і краязнаўца, даследчык гродзенскай архітэктуры Ігар Трусаў прадставіў сваю новую, ужо чацвёртую, кнігу **«Капліцы, хатнія і вайсковыя цэрквы ў Гродне»**. На сустрэчы былі выкладчыкі і студэнты факультэта гісторыі і сацыялогіі Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта, прадстаўнікі праваслаўнай царквы, мясцовыя краязнаўцы і выдаўцы. І. Трусаў выказаў спадзяванне, што гэтая і папярэднія яго кнігі зробіцца добрым дадаткам для вывучэння гісторыі горада і курса «Гродназнаўства», што паступова пачаў з'яўляцца ў гарадскіх школах.
- ✓ **3 21 па 28 кастрычніка** ў мінскім арткінатэатры «Рубін Плаза» праходзіць **фэстываль польскага кіно**. Дэманструюцца фільмы, збольшага невядомыя ў Беларусі. Абраныя стужкі паказваюць Польшчу, якой мы не ведаем, – гэта кіно, якое раскрывае душу польскага народа. Фэстываль праводзіцца Беларускай Шуманаўскай Таварыствам у партнёрстве з 8-м каналам і мультымедыя часопісам 34mag.net у рамках культурнай праграмы старшынства Польшчы ў Еўрапейскім Саюзе.
Гледачам прапанаванае культывае кіно розных эпохаў: 8 мастацкіх стужак, 2 мультфільмы і 4 дакументальныя фільмы Кшыштафа Кіслеўскага. Варта адзначыць, што спецыяльна для фэстывалю фільмы былі перакладзеныя на беларускую мову.
Арганізаваныя таксама мастацкія майстар-класы для дзетак, дыскусійная панэль, прысвечаная дакументальным стужкам К. Кіслеўскага, сустрэча з вядомым польскім акцёрам Барталамеем Топам.

Петрапаўлаўскі касцёл у вёсцы Новы Свержань Стаўбцоўскага раёна

Спадчына ў небяспецы

Даць другое дыханне мурам

У душы амаль кожнага чалавека жыве неадольная прага падыхаць водарам даўніны. Зацікаўленне турыстаў у пошуку слядоў мінуўшчыны нарастае лавінай. А ў гэты час у Верхнядзвінскім раёне на нашых вачах літаральна расцягваецца па цагляне найстарэйшы помнік архітэктуры, апісаны ва ўсіх энцыклапедыях і каталогах. Гаворка ідзе пра Асвейскі шпіталь манастыра сяспёр міласэрнасці, пабудаваны ў 1759 годзе. Някідкі звонку будынак тым не менш заўсёды прыцягвае ўвагу экскурсантаў, якія кіруюць у парк, сваім імпазантным размяшчэннем. Да таго ж, акрамя яго ад былой велічы старажытнай Асвеі ў мястэчку нічога не засталася.

Як жа мы зберагаем гэтую нашу каштоўнасць нумар адзін? Прызнаюся шчыра: штораз, калі экскурсантаў просяць расказаць пра будынак былога шпіталю і паказаць яго зблізу, мяне ахоплівае неадольнае пачуццё сораму. Праз выбітыя вокны на паўпадвальнага паверха з цыліндрычнымі скляпеннямі відаць сучасная яго аздоба – друз і ламачча. Бацыла разбурання хутка трапіла і ў

надземны аб'ём, дзе гэтаксама паспяхова знішчаецца ўсё, што паддаецца кувалдам, ламам ды цвікадэрам. У адноснай цэласці засталася толькі заходняе крыло, дзе месціцца касцельная служба, ды, як ні дзіўна, дах над усім будынкам.

За гэты будынак удвая крыўдна ад таго, што ён спраўна выконваў свае функцыі на працягу чвэрці тысячагоддзя, а пасля пабудовы новай бальніцы ў Асвеі раптам стаў нікому не патрэбны. Але ж гэтыя сцены прастаяць яшчэ не адно стагоддзе! Хіба так ужо цяжка было хаця б надзейна закансерваваць помнік ад рабаўнікоў да тых часоў, калі на змену эфемерным «алмазам» вернецца попыт на

моцную даўніну муроў? Не трэба быць прарозліўцам, каб упэўнена спрагназаваць турысцкую будучыню Асвеі. У былым шпіталі прапішучца і гатэль, і бар, і што іншае, неабходнае для тых, хто прыедзе адпачываць у абдымках былой графскай ідыліі. Але хто дасць гарантыю, што да таго часу аматары руйнавання не рушаць з бульдозерам і на сцены гэтай цвердзі?

Ці ж нам мала лёсу яшчэ адной Вопытнай, якая стала наглядным дапаможнікам па бездапаможнасці Закона аб ахове гісторыка-культурнай спадчыны?

(Заканчэнне на стар. 4)

Рэшткі сядзібы ў Вопытнай. Вялікая зала

Сёлета Бярэзінская цэнтралізаваная бібліятэчная сістэма (далей – ЦБС) адзначыла сваё 35-годдзе. Паводле плана перавода бібліятэк на новую форму, зацверджанага Міністэрствам культуры БССР, 25 мая 1975 года Бярэзінскі райвыканкам прыняў пастанову аб арганізацыі цэнтралізаванай бібліятэчнай сістэмы раёна, а 20 сакавіка 1976 года 43 бібліятэкі, у тым ліку раённая, дзіцячая і 1 прафсаюзная сельская бібліятэка, аб'ядналіся ў адзіную Бярэзінскую цэнтралізаваную бібліятэчную сістэму з агульнымі асноўнымі задачамі і прынцыпамі дзейнасці пад кіраўніцтвам Бярэзінскай цэнтральнай бібліятэкі, якую ўзначаліла Алена Міхайлаўна Строк. На той час у сістэме працавалі 56 бібліятэчных работнікаў, фонд бібліятэк раёна складаў 331 175 экзэмпляраў, у тым ліку ў бібліятэках сельскай мясцовасці – 271 612.

Юбілей бібліятэкі

За час існавання Бярэзінская ЦБС перажыла шмат складаных перыядаў. Застой ва ўсіх сферах грамадскага жыцця ў канцы 1980-х – пачатку 1990-х гадоў, пагаршэнне ўзроўню жыцця насельніцтва, дазіраванне і абмежаванне інфармацыі адштурхнулі чытача ад кнігі і бібліятэкі. Колькасць чытачоў ЦБС у той перыяд зменшылася ўдвая. Крызісны стан матэрыяльна-тэхнічнай базы сельскіх бібліятэк, катастрофічнае скарачэнне сельскага насельніцтва і звязанае з ім з'яўленне малаперспектыўных зон у сельскай мясцовасці, закрыццё школ і сацыяльна-культурных аб'ектаў – усе гэтыя фактары выклікалі неабходнасць скарачэння бібліятэчных устаноў у сельскай мясцовасці. Да 2006 года былі закрытыя 18 сельскіх філіялаў.

Дзяржаўная палітыка адраджэння вёскі і стварэнне аграгарадкоў надалі штуршок сацыяльна-культурнаму развіццю сельскіх населеных пунктаў, абнаўленню жыцця беларускай вёскі, пачала ўзнімацца на новы сучасны ўзровень вясковая культура. Гэта паказальна на лёсе Косаўскай бібліятэкі, закрытай у 2002 годзе, а праз тры гады яна зноў пачала дзейнасць як сельская бібліятэка аграгарадка Косаўка. Цяперашнія 10 сельскіх бібліятэк аграгарадкага тыпу Бярэзінскай ЦБС – флагманы бібліятэчнага абслугоўвання, лідары ў сельскай мясцовасці з якасцю культурна-масавай работы, набліжанай да ўзроўню гарадскога абслугоўвання.

Выраслі тэхнічныя магчымасці, узмацнілася камп'ютарная аснашчанасць бібліятэк. 7 сельскіх філіялаў маюць камп'ютары, прынтары, выхад у інтэрнэт. Адладжаная праца Цэнтраў прававой інфармацыі з доступам да эталоннага банка і з шырокай наменклатурай інфармацыйных паслуг насельніцтва пры Бярэзінскай ЦБ і Паплаўскай сельскай бібліятэцы. Штогод паляпшаюцца ўмовы камфортнасці абслугоўвання наведнікаў. За апошнія 5 гадоў справілі на населле 11 бібліятэк у сельскай мясцовасці: Багушэвіцкая, Брадзецкая, Высакагорская, Гарэніцкая, Дзмітравіцкая, Лешніцкая, Міхалёўская, Пагосцкая, Паплаўская, Ушанская, Якшыцкая.

Гэдня 26 бярэзінскіх публічных бібліятэчных устаноў – неад'емная частка культурнай прасторы раёна, яе надзейны рухавік далейшага развіцця і творчага ўзбагачэння, якія ўносяць свой уклад у справу ідэйна-эстэтычнага выхавання, умацавання маральных, гуманістычных, патрыятычных каштоўнасцяў.

Каб захаваць мінулае, паказаць пройдзены шлях за 35-гадовае існаванне ЦБС, было вырашана стварыць міні-музей бібліятэчнай справы Бярэзінскай ЦБС. На другім паверсе раённай бібліятэкі абсталяваны асобны пакой пад музей. Ремонт рабіўся намаганнямі супрацоўнікаў і за спонсарскія сродкі, абсталяванне выраблялі з падручных матэрыялаў. За аснову афармлення музея ўзятае інфармацыйнае выданне «3 гісторыі бібліятэ

тэк Бярэзінскай ЦБС», у якім сабраныя ўсе архіўныя дакументы і матэрыялы пра дзейнасць бібліятэчных устаноў. Варта нагадаць, што выданне адзначанае трэцяй прэміяй Рэспубліканскага конкурсу «Бібліятэка – асяродак нацыянальнай культуры» ў намінацыі «За пошукавую і даследчую працу» ў 2010 годзе.

На пачэсным месцы размешчаныя матэрыялы, прысвечаныя ветэранам бібліятэчнай справы, тым, хто лічыў і лічыць працу ў бібліятэцы за гонар, хто аддаў жыццё служэнню кнізе. Гэта дырэктар

ЦБС Алена Міхайлаўна Строк, бібліятэкары Вольга Уладзіміраўна Шэх, Лёля Рыгораўна Сідаровіч, Ірына Сцяпанаўна Лапцёнак (Бярэзінская ЦБ), загадчыца Лідзія Герасімаўна Кушнер і бібліятэкар Святлана Мацвееўна Шмэрка (дзіцячая бібліятэка), сельскія бібліятэкары Соф'я Васільеўна Маркоўская (Любушанская СВ), Фаціма Паўлаўна Анцыпава (Каменаборская СВ), Настася Васільеўна Зубчонак (Пагосцкая СВ), Галіна Андрэеўна Багамаз (Якшыцкая СВ), Мая Мікалаеўна Любецкая (Высакагорская СВ), Валянціна Маркаўна Няборская (Багушэвіцкая СВ), Ганна Пятроўна Пракаповіч (Котаўская СВ), Марыя Мікалаеўна Сідаровіч (Міраслаўская СВ), Марыя Рыгораўна Трус (Дзмітравіцкая СВ), Ніна Цярэнцьеўна Цэдрык (Кукараўская СВ), Ірына Васільеўна Цяленчанка (Паплаўская СВ), Фаіна Мікалаеўна Шумская (Ушанская СВ).

Каштоўнасць музея складаюць кнігі-старажыны Бярэзінскай ЦБС: зборнік п'есаў А. Макаёнка «Перад сустрэчай. Жыццё патрабуе» 1951 года, «Выбраныя творы» Цёткі, Ф. Багушэвіча, «Вершы і паэмы» Якуба Коласа 1952 года і інш.

Рэліквіі музея – кнігі з аўтаграфамі беларускіх пісьмнікаў, зробленыя спецыяльна для бібліятэкі, і віншавальныя паштоўкі ад калег і сяброў.

Цікавасць у чытачоў выклікае і абсталяванне, якое выкарыстоўвалася ў паўсядзённай працы бібліятэкараў мінулых гадоў: друкарская машынка, ратар, капіравальны апарат, дыяпраектары розных марак, радыёла з пласцінкамі, касетны магнітафон, першы тэлевізар «Зорька», які ў 1969 годзе сельсавет перадаў Ушанскай бібліятэцы і іншае.

Экспазіцыя бібліятэчнага міні-музея – першая і адзіная ў раёне, таму і прыцягвае ўвагу бібліятэкараў, чытачоў і гасцей Бярэзінскай ЦБС, дазваляе больш падрабязна даведацца аб гісторыі і дзейнасці бібліятэчных сістэм, а таксама служыць добрым дапаможнікам у прафарыентацыі маладога пакалення.

Наталля МАЕЎСКАЯ, метадыст Бярэзінскай ЦБС

Канферэнцыя

Новыя знаходкі крыніцаў па айчыннай гісторыі

У пачатку кастрычніка на гістарычным факультэце Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя П. М. Машэрава адбылася Міжнародная навукова-практычная канферэнцыя «Актуальныя праблемы крыніцазнаўства айчыннай гісторыі», арганізаваная сумесна з Віцебскім абласным краязнаўчым музеем і Дзяржаўным архівам Віцебскай вобласці. Канферэнцыя была прысвечаная 450-годдзю віцебскага мейсцага права і 100-годдзю выдання першай кнігі зборніка Віцебскай вучонай архіўнай камісіі «Полоцко-Віцебская старіна». У працы навуковага форума прынялі ўдзел звыш 100 даследчыкаў з Беларусі, Расіі, Украіны, Польшчы, Казахстана, Латвіі, Ізраіля. Да пачатку канферэнцыі рэдакцыйна-выдавецкім аддзелам Віцебскага дзяржуніверсітэта выдадзены зборнік матэрыялаў дакладаў.

Прадстаўленыя даклады адлюстравалі апошнія вынікі крыніцазнаўчага пошуку навукоўцаў. У прыватнасці, на пленарным пасяджэнні прагучаў даклад мінскага навукоўцы, кандыдата гістарычных навук Максіма Макарава, прысвечаны крыніцам і феномену віцебскага месцага права – адзінай сістэмы гарадскога права славянскага паходжання, якая дзейнічала на тэрыторыі Цэнтральнай і Усходняй Еўропы ў перыяд позняга Сярэднявечча і ранняга Новага часу побач з магдэбургскім і іншымі нямецкімі мадэлямі гарадскога права. Загадчык сектара крыніцазнаўства і археаграфіі Інстытута гісторыі НАН Беларусі, кандыдат гістарычных навук Аляксандр Доўнар распавёў пра знаходку ў фондах Галоўнага архіва старажытных актаў у Варшаве арыгіналаў прывілеяў на правы і вольнасці гораду Віцебску XVI–XVIII стст., якія лічыліся страчанымі. Загадчык кафедры гісторыка-культурнай спадчыны Беларусі Рэспубліканскага інстытута вышэйшай школы, кандыдат гістарычных навук, дацэнт Аляксей Мартынюк прааналізаваў звесткі пра Вялікае Княства Літоўскае з працы візантыйскага гісторыка XV ст. Лаоніка Халкакандзіла. Доктар Арон Шнээр з Іерусаліма прысвяціў свой даклад крыніцам па гісторыі паўстання 1863 г. у архівах Латвіі і Літвы.

Вялікую зацікаўленасць аўдыторыі выклікала паведамленне выпускніка гістарычнага факультэта Віцебскага дзяржуніверсітэта, сябра народнага клуба гістарычнай рэканструкцыі «VARGENTORN» Цэнтра культуры «Віцебск» Сяргея Бабенкі, які паказаў магчымасці рэчавых, пісьмовых і візуальных крыніцаў для рэканструкцыі шляхецкага касцюма. Выступнаў Сяргея ў адноўленым ім строі шляхціца Віцебскага павата XVII ст.

У працэсе працы секцыяў было абмеркаванае шырокае кола пытанняў, звязаных з канкрэтнымі крыніцамі па гісторыі Беларусі і замежных краінаў, а таксама праблемамі тэорыі крыніцазнаўства. Прыемна адзначыць, што многія даклады адлюстроўвалі ўплыў новых метадалагічных падыходаў на практыку гістарычных даследаванняў: утрымлівалі характарыстыкі крыніцаў па жаночай і гендарнай гісторыі, вуснай гісторыі, гісторыі штодзённасці. Значная ўвага была нададзена крыніцам па лакальнай гісторыі, у значнай ступені дзякуючы таму, што ў канферэнцыі прынялі ўдзел краязнаўцы Віцебшчыны: Вітольд Ермалёнак, Віктар Грыбко, Мікалай Півавар, Валерый Тухта і іншыя. Пасяджэнні секцыі праходзілі ў атмасферы зацікаўленасці, узніклі дыскусіі.

Для ўдзельнікаў канферэнцыі была арганізаваная шырокая культурная праграма: госці пазнаёміліся з залай рэдкай кнігі навуковай бібліятэкі Віцебскага дзяржуніверсітэта, аглядзелі гістарычны цэнтр горада, наведвалі экспазіцыі Віцебскага абласнога краязнаўчага музея, Мастацкага музея і Дома-музея Марка Шагала.

Удзельнікі форума папоўнілі фонды навуковай бібліятэкі ўніверсітэта. Яўген Грэбень з Мінска, Юсіф Зямчонак з Варшавы, Ігар Пушкін з Магілёва і Арон Шнээр з Іерусаліма падарылі бібліятэцы свае манаграфіі.

Правядзенне форума спрыяла пашырэнню навуковых кантактаў, стварыла магчымасці для развіцця супрацоўніцтва. Было прынятае рашэнне зрабіць канферэнцыю «Актуальныя праблемы крыніцазнаўства» ў Віцебску рэгулярнай і праводзіць яе раз на два гады.

Анатоль ДУЛАЎ, Дзяніс ЮРЧАК (г. Віцебск)

Выступае С. Бабенка

Школьны музей

Таленты – нашае багацце

Амаль 20 гадоў у нашай школе працуе музей «Вілейшчына літаратурная». Увесну 2012-га мы будзем святкаваць юбілей. І вось напярэдадні такой даты адбылася падзея, якая дадае радасці. Апошнія тыдні лета і пачатак верасня для сяброў музея, які мае годнасць народнага, былі напоўнены хваляваннем – нас запрасілі ўдзельнічаць у заключным этапе Рэспубліканскага Тыдня

ўстановаў дадатковай адукацыі дзяцей і моладзі, што ладзіўся ў верасні ў старажытным Нясвіжы. Хацелася як найлепш прадставіць наш музей.

Пачалі з таго, што прадставілі імёны асветніка і першадрукара Васіля Цяпінскага, вядомага ў свеце яўрэйскага асветніка з Ільі Іліера бен Менашэ Ільскага (пра яго была публікацыя ў «Краязнаўчай газеце»), першадрукара Івана

Фёдарова і інш. Зрабілі пераносныя стэнды па кожным раздзеле, дзе прадставілі лісты, фотаздымкі, кнігі з аўтографамі, успаміны. У раздзеле «Кожны край мае тых, што апяваюць» годнае месца занялі Ганна Новік і класік беларускай літаратуры Змітрок Бядуля, які вучыўся на Вілейшчыне спачатку ў Даўгінаве, а потым у Ільі. Прагучалі імёны Л. Гмырака, К. Контрыма, Л. Мінькоўскага і інш. Раздзел «Тут зямля такая» распачалі выпускнікі Льянскай школы, сябры Саюза пісьменнікаў Беларусі І. Лашутка і У. Папковіч, узгадалі і іншых знакамітых людзей нашага раёна. Экспазіцыю «Іх памятае Вілейская зямля» ўпрыгожылі імёны Янкі Брыля, Максіма Танка, Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча, Уладзіміра Конана і яшчэ трыццаці асобаў. У раздзеле «Эстафета ў надзейных руках» змясцілі матэрыялы пра калектывы «Імпэт», «Элегія», кнігі У. Кажамякі, У. Цануніна, З. Крупскай, калектывныя зборнікі аўтараў, якія актыўна працуюць на ніве творчасці. Тут жа навуковыя працы вучняў, створаныя

на матэрыялах музея «Вілейшчына літаратурная», і ўзнагароды раённага, абласнога і рэспубліканскага ўзроўняў. Сярод шматлікіх музеяў, прадстаўленых у Нясвіжы, літаратурны быў адзін – наш. Светла і прыветна выглядала экспазіцыя, вабіла назваў «Народны музей «Вілейшчына літаратурная»». І людзі падыходзілі, падоўгу гарталі папкі, учытваля ў прозвішчы ды факты, фатаграфавалі, прасілі візіткі. Былі і такія, хто раней наведваў наш музей. Асабліва цікавым для маладых экскурсаводаў стала на-

ведванне нашага куточка намеснікам міністра адукацыі В. Якжык ды іншымі высокімі чыноўнікамі. Вядучыя Дзмітрый Мікуцкі і Анастасія Шалуха віталі гасцей, а настаўнік гісторыі, бард, аўтар сямі зборнікаў паэзіі У. Цанунін праспяваў песню пра Вілейшчыну. Свяціліся радасцю твары дзяцей і дарослых – ад убачанага і пачутага на свяце. Вярталіся дадому з бадзёрым настроем і новымі планами на будучыню.

Роза ШЭРАЯ,
кіраўнік музея
«Вілейшчына літаратурная»

Гістарыяграфія Беларусі папоўнілася шыкоўным ілюстраваным навукова-папулярным выданнем – кнігаю Леаніда Несцерчука «Станіслаў Аўгуст Панятоўскі: Манарх, асветнік, мецэнат», прэзентацыя якой адбылася 21 кастрычніка ў Цэнтральнай навуковай бібліятэцы імя Якуба Коласа НАН Беларусі.

Гэта першае айчыннае выданне, прысвечанае жыццю і дзейнасці апошняга караля Рэчы Паспалітай і вялікага князя ВКЛ, стала вынікам 15-гадовых навуковых даследаванняў кандыдата гістарычных навук Леаніда Несцерчука, аўтара ўжо добра вядомых кніг пра Т. Касцюшку і Н. Орду.

У выніку руплівай працы ў архівах, фондах музеяў і бібліятэках Беларусі, Польшчы, Расіі, Украіны і Літвы аўтар сабраў і апрацаваў амаль поўную бібліяграфію пра манарха, якая налічвае больш за тысячу друкаваных крыніцаў. Гісторык падае разгорнуты жыццяпіс караля, раскрывае яго складаную і драматычную асобу палітыка, рэфарматара, дзяржаўнага дзеяча, асветніка і мецэната. Асабліва ўвага надаецца старонкам біяграфіі Станіслава Аўгуста, звязаным з беларускімі мясцінамі.

Кніга складаецца з 8 разделаў. Рэцэнзентамі яе з'яўляюцца акадэмік НАН Беларусі М. Касцюк, член-карэспандэнт НАН Беларусі А. Лакотка, брэсцкі пісьменнік, гісторык і края-

Кніга пра апошняга караля Рэчы Паспалітай

Анатоль Федарук і Леанід Несцерчук

знаўца А. Бензюрук. Першы раздзел змяшчае падрабязныя звесткі аб прод-

ках Станіслава Аўгуста «па кудзелі» і «па мячы», прыводзіцца складзены аўтарам радавод караля, падаюцца гістарычныя звесткі пра радавое гняздо Воўчын, што на Брэстчыне. Далей чытач знойдзе захапляльныя аповед пра дзяцінства будучага манарха, фарманне яго светапогляду, пачатак палітычнай, дыпламатычнай і дэпутацкай дзейнасці. Чатыры раздзелы прысвечаны 31-гадоваму каралеўскаму шляху. У асобнай частцы кнігі змяшчаецца сапраўдная дэтэктыўная гісторыя пра блуканне каралеўскіх астанкаў.

Кніга выдадзена ААТ «Брэсцкая друкарня» накладам 1 000 асобнікаў і доўга не залежыцца на паліцах кнігарняў.

Да імпрэзы з фондаў бібліятэкі НАН Беларусі аддзелам рэдкіх кніг і рукапісаў пры-

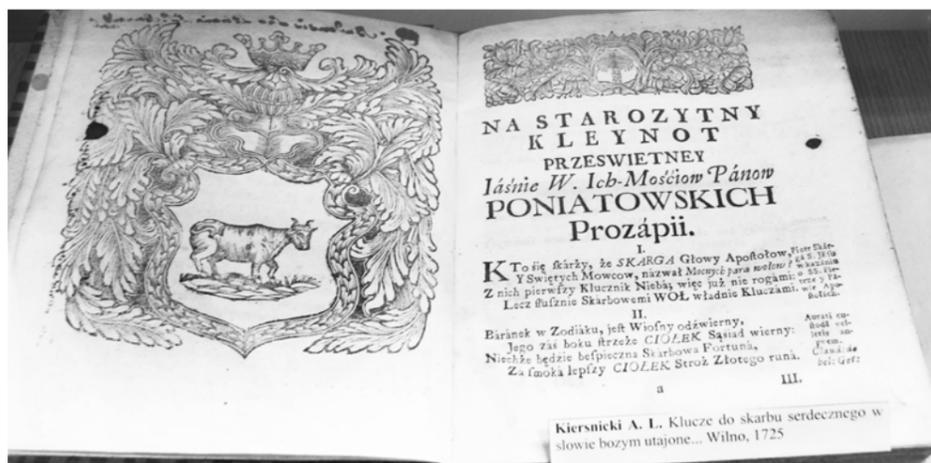
меркаваная выстаўка кніг XVIII – пачатку XX стагоддзяў, што маюць дачыненне да асобы Станіслава Аўгуста, яго асяроддзя і часу. Як паведамілі ў бібліятэцы, найбольш цікавыя з экспанатаў выстаўкі – тры кнігі. Першая з іх выдадзена ў 1725 годзе ў Вільні. Гэта нядзельныя пропаведзі, прысвечаныя яснавельможнаму пану Станіславу, прадстаўніку слаўнага польскага роду герба «Цялец», бацьку Станіслава Аўгуста Панятоўскага. Ён быў вядомай асобай – генералам на службе шведскага караля Карла XII, генералам войскаў ВКЛ і Кароны, меў званні і чыны падскарбія ВКЛ, ваяводы мазавецкага, кашталяна кракаўскага. Нават Вальтэр прысвяціў яму раздзел у кнізе «Гісторыя Карла XII». Другая кніга «Запіскі польскага двараніна на «Гісторыю Карла XII» спадара Вальтэра», як лічаць даследчыкі, належала самому Станіславу Аўгусту Панятоўскаму. Наступная кніга – пераклад з англійскай мовы на французскую – «Таямнічыя справы, альбо Філасофскія думкі аб падзеях 1763–1772 гг.». Яна выйшла ў Лондане ў 1782 годзе і змяшчае раздзел, прысвечаны сыну – Станіславу Аўгусту.

Пад час прэзентацыі дэманстраваўся відэафільм пра жыццё і дзейнасць Станіслава Аўгуста Панятоўскага, падрыхтаваны паводле манаграфічнай працы Л. Несцерчука. Прагучалі фартэпійныя творы Ф. Шапэна і П. Чайкоўскага ў апрацоўцы Міхаіла Плятнёва (выканаўца – студэнтка Акадэміі музыкі Людміла Гаспаран).

Прэзентацыя выдання атрымалася вельмі змястоўнай і ператварылася ў надзвычай цікавы дыялог вядомых гісторыкаў, літаратараў, даследчыкаў, прадстаўнікоў дыпламатычных місіяў і грамадскіх устаноў.

Сваімі думкамі пра асобу Станіслава Аўгуста Панятоўскага і рознабаковую дзейнасць Л. Несцерчука на ніве асветніцкай працы падзяліліся з прысутнымі Міхаіл Касцюк, Адам Мальдзіс, Анатоль Федарук, Уладзімір Гілеп, Анатоль Бутэвіч, Уладзімір Шчасны, Анатоль Бензюрук, Вольга Дадзімава і іншыя.

Зм. ВОЖЫК
Фота Наталі КУПРЭВІЧ

Спадчына ў небяспецы

Даць другое дыханне мурам

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 1)

На памяці аднаго пакалення рамантычная сядзіба з прыгожым палацам, лебядзінай сажалкай і капліцай ператварылася з дагледжанага дзівоснага куточка у жаклівы помнік знядбанна. За той час, калі адсюль з'ехаў зааветэрынарны тэхнікум і будынкi з наваколлем пачалі пераходзіць з рук у рукі, з балансу на баланс (ад саўгаса «Росіца» да аддзела адукацыі, ад яго – ва ўпраўленне сельскай гаспадаркі, затым у КБА), помнік архітэктуры прайшоў праз усе стадыі разбурэння і фактычна застаўся жыць толькі ў прыгожых апісаннях і чарцяжах тых жа энцыклапедыяў. І не дзіва: нават калі былі дырэктар саўгаса, напэўна, ад недахопу іншых сур'ёзных задачаў, загадаў спляжыць бульдозерам сядзібную капліцу – помнік архітэктуры з дарычнымі калонамі, ён не толькі не быў пакараны па законе, але, відаць, не атрымаў нават вуснага дакору ад мясцовых уладаў.

Што ўжо казаць пра тыя камяніцы, якія з нейкіх прычынаў не былі ўключаныя ў дзяржаўныя спісы помнікаў культуры, але несумненна з'яўляюцца помнікамі мясцовага значэння. У нашым райцэнтры іх не налічыш і дзясятка. Большасць з помнікаў так ці інакш пацярпелі ад рук гаспадароў-уладальнікаў.

Нехта не змог вырашыць «складаную праблему» прыстасавання арачных завяршэнняў аканіц пад еўравокны і проста іх замураваў, як гэта зрабілі ў будынку аб'яднання па племянной справе; іншыя заляпілі цагляныя ўзоры сценаў сайдынгам ці зладзілі сургаганнае пакрыццё «пад стыль» (крама «Глобус») і г. д. Яшчэ іншы, відаць, багацейшы ўладальнік, наогул вырашыў адмовіцца ад «старызна», не пашкадаваўшы грошай на сучасныя пабудовы.

Асабліва паказальным у гэтым сэнсе з'яўляецца прыклад з так званым «пакаўзам» – чырвоным цагляным будынкам над ракою Дрысай у канцы вуліцы Ленінскай, там, дзе раней быў адзіны мост, праз які праходзіў галоўны тракт, што злучаў горад з навакольным светам, і дзе, верагодна, быў прычал для рачных грузавых суднаў.

Будыніна выконвала складскія функцыі да зусім нядаўняга часу, ёю کارысталіся арганізацыі гандлю. Цяпер яна стала быццам «бяхознай», бо так і кідаецца ў вочы яе абсалютная «непатрэбнасць».

Памяшканне больш як на паўтысячы кубоў, а з прыбудовай і паддашкам – на ўсю тысячу – ды гэта ж цэлае ба-

гацце! Калі ж улічыць моц сценаў паўметравай таўшчыні, здаровую драўніну перакрыццяў, то становіцца зразумела, што марнаваць такую матэрыяльную (не кажучы ўжо аб культурнай) каштоўнасць – гэта не толькі відавочная безгаспадарчасць, але нават злачынства. Дрэнны гаспадарнік, калі ён руйнуе тое, што можна выкарыстоўваць яшчэ сто гадоў, і вышуквае сродкі на стварэнне сумнеўных эрзац-шэдэўраў еўрастылю.

Лятучы рэйд, у якім удзельнічалі супрацоўнікі рэдакцыі,

Былая царква ў Чурываве

рабочай групы музея і Цэнтра пазашкольнай працы, на радзіў думку звярнуцца з ініцыятывай на адрас райвыканкама, сутнасць якой у наступным.

Былы «пакаўз» было б разумна перадаць пад сумесную апеку аддзела культуры і, скажам, грамхарчу, усклаўшы частку расходаў на папярэдняга гаспадара, які не забяспечыў утрыманне будынка ў належным стане. Вялікі галоўны аб'ём як найлепш падыходзіць для выкарыстання яго ў якасці выставачнай залы. Функцыянальна яна магла б выконваць таксама ролю лекцыйна-канцэртнай залы. Цэгла ў спалучэнні з каменным аздабленнем свяцільнікаў паспрыяла б стварэнню адпаведнай атмасферы пад час экскурсіяў, лекцыяў на гістарычныя тэмы, камерных канцэртаў ці выступленняў фольк-гуртоў, танцавальных баяў у сярэднявечным стылі.

Побач, у меншым памяшканні, можна было б абсталяваць утульную кавярню. Згадзіцеся, што ў старажытным нашым горадзе ніводная з устаноў грамхарчу не мае водару колішняй Дрысы. Нават іх размяшчэнне не спрыяе гэтай мэце. А тут – круты бераг «варажскай» ракі, вольны пляц з супрацьлеглага боку, акаймаваны паўкольцам дрэваў над раўчуком – «загатоўка» пад гасцінны астравок ад-

пачынку. І гарадскі цэнтр паблізу. Не шкодзіла б на «дворыку» размясціць нейкія рытэты даўніны, на прылеглым адрэзку вуліцы аднавіць брукаванку; ды і сама гэтая найстарэйшая вулка горада заслугоўвае вяртання колішняй назвы або нейкай адпаведнай гэтаму ўзросту, напрыклад, Замкавай, Крывіцкай ці Шляхетнай.

Старыя камяніцы ці іх фрагменты нешматлікія і па-за межама райцэнтра. Акрамя Асвейскага палаца, ёсць былая царква ў Чурываве, стайня ў Дзёрна-

Руіны млына ў Пустальніках

вічах, парушаныя будыніны ў Валынцах і Казуліне, Луначарскім ды Расіцы, рэшткі скляпенняў у Міхаліне, Навіках, Княжыцах ды руіны Пустальніцкага млына – вось амаль поўны пералік таго, што засталася ад войнаў і пасляваенных разбурэнняў. Тым большая цана нават гэтых, у большасці знявечаных, сведкаў мінулых стагоддзяў. Калі б ім забяспечылі хаця статус недатыкальнасці, то яны, не засмечаныя друзам, ламаччам і дэбільнымі надпісамі на сценах, выратаваныя ад быльнягу і ўшанаваныя не толькі пыльдамі, але і чалавечай увагай, адной сваёй прысутнасцю аддзячылі б нам у прышласці, бо грама-

Паважаная «КГ»!
Гэты матэрыял быў напісаны на просьбу ініцыятараў рэйду, якія так і не паверылі мне, што далей рэдакцыі «раёнкі» артыкул не пойдзе. Аднак, натуральна, рэдактар панесла яго да старшыні райвыканкама, дзе далі каманду «не бударажыць грамадскасць» і не друкаваць напісанае. Праўда, у «пакаўзе» пад час суботніка крыху падчысілі, хаця ніякіх дзірак не латалі.

Я не маю ілюзіяў наконт станоўчага вырашэння ўзнятых пытанняў. За шмат гадоў супрацы з органамі аховы помнікаў упэўніўся, што гэтай сферы нашыя ўлады не ўдзяляюць наогул ніякай увагі. Не прэтэндую таксама і на друкаванне гэтага артыкула ў «КГ», тым больш, што ў маштабах краіны апісаныя праблемы ператвараюцца ў праблемкі ў параўнанні з тымі, якія па-стаўляюцца ў месцах, дзе рушыцца даўніна высокай вартасці.

Урэшце, хай напісанае падшыецца да стоса падобных да яго, каб у суккупнасці «сігналаў» з розных месцаў яшчэ шырэй і больш дэталёва акрэсліць стан рэчэй з аховой помнікаў прамінулых стагоддзяў.

Аўтар

дзянскую свядомасць чалавек набывае не праз разбурэнне і пагарду да мінуўшчыны, а праз павагу да яе. Нават простае сузіранне старых камяніцаў садзейнічае паглыбленню і ўзвышэнню душы.

Але хто ж мусіць праявіць належны клопат пра зберажэнне старых мураў?

Можа, нехта запярэчыць, што не вартая аўчылка вырабу, неразумна марнаваць сродкі на тыя пяць лістоў шыферу, мяшок цэменту ды тры кубы дошак для гэтага «пакаўза», які нам падаецца такой каштоўнасцю. У адказ можна задаць пытанне (і яго задаюць людзі ў розных месцах раёна): а хіба разумна траціць сродкі на руйнаванне моцных будынкаў, якія страцілі статус выкарыстаных па гаспадарчым прызначэнні? Прыкладаў колькі заў-

архітэктары? Ці займаліся пракуратура або міліцыя пошукам і пакараннем аматараў вывучаць помнікі мінуўшчыны з дапамогай лома?

Падзявацца на грамадскія арганізацыі было б па меншай меры наіўна. Раённае таварыства аховы помнікаў і так зрабіла і робіць агромністую працу па ўліку і маніторынгу стану соцень ахоўных аб'ектаў, арганізацыі шэфства над імі, прапагандзе ведаў праз друк, курсы, паходы і экскурсіі. Але ў гэтай арганізацыі няма такіх функцыяў, як прымуш гаспадарнікаў, уладальнікаў, арандатараў і адказных асобаў да выканання закону і пакаранне за яго парушэнні.

Дык што, мы сапраўды бясцільныя перад парушальнікамі, якія, быццам тыя жукі-магільшчыкі, чуйна рэагуюць, як толькі дзе не стане догляду і гаспадара? Тое, што мы ўбачылі ў Асвеі, можна ўбачыць і ў іншых мясцінах. Хіба толькі гаворка пойдзе не пра такія каштоўнасці. Зусім блізкі прыклад можна было назіраць у Расіцы пасля закрыцця школы. Пакуль прымалася (калі прымалася) якое рашэнне наконт школьных будынкаў, да іх папаўзлі «несуны». Яны цягнулі дошкі і цэглу, шкло і шыфер, спачатку ўначы, а пасля і сярод белага дня. І магло падацца, што гэта пасляваенныя пагарэльцы, якім пагражае гібель без гэтых будматэрыялаў, альбо што грамадзяне збіраюцца «на халяву» будаваць сабе шкляныя палацы. І як яны, бедныя, дагэтуль жылі без тых скрадзеных матэрыялаў? У сапраўднасці ж часцей за ўсё гэтыя дзялкі «стараюцца» для іншых. Нацягаўшы таго, што дрэнна ляжыць, яны прадаюць потым здабыткі сваёй «працы» за «чарніла». А калі так, то імёны гэтых «магільшчыкаў» – зусім не сакрэт для суседзяў і мясцовых уладаў.

Дык з чаго пачнем? Ці будзем і надалей чакаць, пакуль уся даўніна ператворыцца ў друз?

Антон БУБАЛА,
навуковы супрацоўнік
рабочай групы
па стварэнні Верхня-
дзвінскага раённага
музея

Вяртанне з небыцця

(Працяг. Пачатак у № 39)

Пасляваенныя гады

У 1945 г. у Куршынавіцкую школу быў накіраваны Павел Адамавіч Мілюк. Спачатку ён год працаваў загадчыкам школы, а затым, з 1946-га па 1949 г. дырэктарам ужо сямігадовай школы. Для хлопчыкаў і дзяўчынак ён быў не толькі настаўнікам-прадметнікам, дырэктарам, але і жыццёвым дарадцам.

З запісаў успамінаў Паўла Адамавіча: «Вярнуўшыся дамою ў кастрычніку 1945 г., па накіраванні раённага аддзела адукацыі пачаў працаваць у Куршынавіцкай сямігадовай школе. Я быў першым яе пасляваенным дырэктарам. Вучняў было больш як сто і сядзелі яны хіба што не на зямлі. Быў канец кастрычніка. Будынак школы быў старэнькі. Асабліва цяжка даводзілася ў час дажджу. Дах вельмі моцна цёк. У класах нельга было займацца. У такіх складаных умовах пачынаўся мой настаўніцкі шлях.

Я разумеў, што без дапамогі бацькоў нам не вырашыць пытання рамонт даху школы. Таму першым крокам па вырашэнні гэтага пытання было скліканне бацькоўскага сходу. На яго прыйшлі ўсе бацькі вучняў. Доўга гаварыць не прыйшлося. Усе разумелі, што неабходна як мага хутчэй адрамантаваць школу.

Асабліва тады вызначыўся Іосіф Сцяпанавіч Шпак (па-вulічнаму Бадыда). Ён быў завадатарам у гэтай справе.

Дзякуючы арганізацыйным здольнасцям Іосіфа Сцяпанавіча і Аўгуста Крэчмана ў самы кароткі тэрмін была сабраная кулявая салома. З яе жанчыны навязалі кулёў, кожны з якіх важыў не менш за 10 кг. І, як на тое, зарадзілі восеньскія дажджы. Надвор'е ў той дзень было вельмі дрэннае. Ды толькі яно не перашкодзіла працы. Цэлы дзень да позняга вечара працавалі мужчыны на вуліцы.

Якое ж здзіўленне было на тварыках дзяцей, калі яны раніцай, прыйшоўшы ў школу, не ўбачылі ваду на падлозе. Нам было вельмі прыемна бачыць усё гэта. Ды толькі ўслед за вырашэннем аднаго пытання паўстала адразу ж другое. Дзе ўзяць парты для дзяцей? У той час ў в. Новыя Буды была піларамма, якая належала леспрамгасу Ганцавічаў. Я звязайся з загадчыкам гэтага ўчастка Мітрафанам Аляксандравічам Жолудзевым і дамо-

віўся наконт дошак для школьных парты. Праз два дні дошкі былі прывезеныя ў школу. Асабліва ў сталярнай справе вызначыўся Антон Паўлавіч Татарыновіч. Дванаццаць чалавек на чале працавалі пры газніцах на працягу трох тыдняў. Ноччу працавалі, а днём дзеці вучыліся. Парты рабілі трохмесныя. А якія былі прыгожыя гэтыя парты! Зойдзеш у клас, а там стаяць яны – новенькія, чысценькія, жоўтыя і пахнуць смалю.

Прабыў я на пасадзе дырэктара Куршынавіцкай сямігадовай школы ўсяго толькі тры гады. Настаўніцкі склад быў вельмі малы. Я выкладаў нямецкую мову, гісторыю і Канстытуцыю. Марыя Адамаўна Жукоўская была настаўніцай беларускай мовы і пачатковых класаў. Матэматыку выкладаў Міхаіл Мітрафанавіч Карпачоў. Іван Антонавіч Татарыновіч вёў ваенную справу і фізкультуру. Міхаіл Антонавіч Кандрацэня выкладаў рускую мову. Настаўнікам фізікі быў Сцяпан Фёдаравіч Байрачэнка.

Заняткі праводзіліся без вучэбных дапаможнікаў. У той час іх проста не было. Вайна ўсё знішчыла. Пісалі на газетах і абрыўках паперы. Аднак цяжкія ўмовы не палохалі вучняў. Прага да ведаў была намнога вышэйшая за жыццёвыя перашкоды».

Планы першай пасляваеннай пяцігодкі ў галіне народнай адукацыі Беларусі прадугледжвалі ажыццяўленне абавязковага пачатковага навучання і пераходу да ўсеагульнага 7-гадовага навучання. З 1949-га па 1950 г. дырэктарам быў

Куршынавіцкая САШ, 2010 г.

Іосіф Аляксандравіч Курловіч. У гэты час быў узведзены яшчэ адзін будынак школы. Настаўнікамі працавалі С.С. Бурак, А.С. Бурак, М.А. Жукоўская, І.С. Ходар, М.С. Кротава, М.А. Цярэшка, М.А. Сергіеня, Т. Лазоўская.

На фоне рэформаў

У канцы 1950-х гадоў савецкая сістэма адукацыі была значна рэфармаваная. 8 красавіка 1959 г. быў прыняты Закон аб школе ў Беларусі, які прадугледжваў увядзенне ўсеагульнага абавязковага васьмігадовага навучання. Найважным патрабаваннем Закона аб школе з'яўлялася ажыццяўленне да 1962/1963 навучальнага года поўнага перахода ад усеагульнага сямігадовага да ўсеагульнага васьмігадовага навучання. У 1962 г. сямігадовыя школы былі пераведзеныя на абавязковае васьмігадовае навучанне.

Затым на пасадзе дырэктара працаваў Міхаіл Васільевіч Баркоўскі (1950–1960). У 1960 г. дырэктарам быў прызначаны Аляксей Ягоравіч Бураў, які працаваў да 1963 г. З 1963-га па 1970 г. дырэктарам быў

Георгій Рыгоравіч Бараноўскі.

З 1962 г. школа становіцца васьмігадовай, а з 31 жніўня 1972 г. была рэфармаваная ў сярэднюю.

З запісаў успамінаў былога дарэктара школы У.В. Біліновіча: «Раішэннем Ляхавіцкага райвыканкама Куршынавіцкая васьмігадовая школа была ператвораная ў сярэднюю. Да 1972 г. я працаваў настаўнікам фізікі ў Свяціцкай сярэдняй школе. У 1972 г. раішэннем Ляхавіцкага райкама партыі мяне прызначылі дырэктарам Куршынавіцкай васьмігадовай школы, якая размяшчалася ў чатырох будынках. Было 13 класаў-камплектаў, якія вучыліся ў шасці класных пакоях.

Калгас «Перамога» былое памяшканне канторы аддаў школе. У гэтым памяшканні можна было зрабіць яшчэ дадаткова чатыры класы. Толькі для гэтага нам спатрэбілася перарабіць пакой, паслаць падлогу, скласці печкі. Адным словам, зрабіць капітальны рамонт будынка. Выканаць гэтую працу было не так ужо і проста. Мне даводзілася траляваць лес і вывозіць яго на пілараму. Затым разам з тэхперсона-

лам з чатырох чалавек, сярод якога былі дзве жанчыны, распілоўваць.

Заняткі ў школе праводзіліся ў дзве змены. Размясцілі і групы падоўжанага дня. На гэтым этапе ўзнікла новая праблема – пабудова новай тыпавой школы. У Куршынавіцкай школе вучылася 285 дзяцей. Сярод іх былі і дзеці з далёкіх вёсак.

Шмат разоў мне даводзілася ездзіць у Брэст і Мінск, каб пачалося будаўніцтва школы. Да канца года з'явіліся грошы і пачалося доўгачаканае будаўніцтва. Сумеснымі намаганнямі ПМК-46 і жыхарамі калгаса «Перамога» у 1981 г. двухпавярховая школа была пабудаваная. Цяжкасці былі і з завозам школьнага абсталявання. Урачысты момант адкрыцця новага двухпавярховага будынка са светлымі класамі, прасторнымі фае і калідорамі, метадычным кабінетам, пакоем для пазакласных заняткаў, сталовай, санвузламі, утульным дворыкам і стадыёнам адбыўся 23 лютага 1981 г.»

У 2010 г. у школе працавалі 15 настаўнікаў, з іх вышэйшую адукацыю мелі 13.

Краязнаўцы нашай школы

На высокім узроўні было пастаўленае ў школе патрыятычнае і гуманістычнае выхаванне. У гэтай справе вялікую ролю адыграла школьнае краязнаўства, якое асабліва актывізавалася ў 2001 г. з пачаткам працы краязнаўчага гуртка «Музейная справа».

Дзякуючы рознабаковаму вывучэнню гісторыі свайго краю праз пошукавую дзейнасць за тры гады карпатлівай працы быў сабраны даволі багаты дакументальны і рэчыўны матэрыял. Вынікам працы было стварэнне ў 2003 г. школьнага краязнаўчага музея.

Марыя
СТАНІСЛАВОВІЧ

(Заканчэнне будзе)

Паштоўка 1910 г., дзяржаўны крэдытны білет 1909 г., ашчадная кніжка 1913 г., тульскі самавар кан. XIX ст. у экспазіцыі музея

Гісторыя аднаго ліста

З дзесяці лістоў, адпраўленых нашым суайчыннікам навукоўцам Кракаўскага ўніверсітэта Мар'янам Здзяхоўскім пісьменніку Льву Талстому ў Ясную Паляну, я звярнуў увагу на адзін, які датуецца 15 снежня 1896 года: «Глубокочитимый Лев Николаевич! Пользуюсь данным мне Вами, при отъезде из Ясной Поляны, разрешении писать Вам, позволяю себе, по поводу нашей беседы о романах Элизы Ожешки, обратить Ваше внимание на последнее её произведение "Искра Божья", помещённое в "Вестнике Европы" за 1895 № 1-5. Среди наших романистов она обладает самым возвышенным умом и при том на последних её сочинениях, а более всех именно на "Искре Божьей"...»

Нам невядома, ці адказаў на гэты ліст Леў Талстой, але тое, што Леў Мікалаевіч пазнаёміўся з раманам Э. Ажэшкі «Искра Божья», не выклікае ніякіх сумненняў. Пра гэта гаворыць запіс пісьменніка ў дзённіку яшчэ за 14 красавіка 1895 года: «Читал журнал, статьи М. Ковалевского, Пынина, Соловьёва, повесть Ожешко, Бурже и т.п. и вспомнил требования брата Серёжи от литературы. Есть сердечная духовная работа, облаченная в мысли. Эта настоящая, и эту любит Серёжа, и я, и все понимающие. И есть работа мысли без сердца, а с чуждой вместо сердца, это то, чем полны журналы и книги».

Трэба заўважыць, што ўвесну 1895 года Леў Талстой знаходзіўся ў Маскве, а часопіс, які ён чытаў, быў чацвёртым нумарам «Вестника Европы», дзе былі змешчаныя нарысы М. Кавалеўскага «Молодость Бенжамена Констан», артыкул А. Пыніна «Ломоносов и его современники», артыкул У. Салаўёва «Поэзия Ф.И. Тютчева» і апавесць Эл. Ажэшкі «Искра Божья».

Гэтая апавесць была адпраўленая ў рэдакцыю пад назвай «Австралиец». Яе герой Раман Дарноўскі доўгія гады знаходзіўся далёка ад родных мясцінаў. Калі ён стаў адукаваным чалавекам і паспытаў раскошнае жыццё салонаў, то атрымаў бліскачае накіраванне ў Пецябург, а перад ад'ездам заехаў у родную вёску. Тут ён убачыў сціплае працоўнае жыццё сваіх родзічаў – бедных шляхціцаў Дарноўскіх. «Я признаю безусловную необходимость», – гаворыць Стэфан Дарноўскі, – отка-

заться от гордыни и, засучив рукава, приняться за простой труд». Раману спачатку незразумелыя гэтыя меркаванні родных; у касцюме шляхецкага зуха, з дарагімі цацкамі ў дарожным чамадане, ён нават атрымаў мянушку «Австралиец». Але прыклад бескарыслівага працоўнага жыцця прымушае задумацца. Знайшоўшы «праўду» ў працы, якую ён шукаў, Раман Дарноўскі адмаўляецца ад кар'еры ў Пецябургу і застаецца ў вёсцы.

Як бачна, у гэтым услаўленні працоўнага жыцця на лоне прыроды, у асуджанні арыстакратыі ёсць нешта агульнае з некаторымі ідэямі Талстога. Але меркавання пісьменніка мы не ведаем, бо ён не пакінуў ніякіх думак пра гэтую апавесць. Хаця сама Эліза Ажэшка, калі адказвала крытыку Аўрэлію Драгашэўскаму, які казаў пра нерэальныя праграмы Дарноўскіх і пра адгалоскі Талстога ў гэтым творы, адзначае: «Хотела бы я знать, почему Дарновские – это утописты? Разве мы не должны переходить от "нашметов" и "китайских ширмочек" к большой широте потребностей и обычаев, к физическому труду и т.д. Это взято не из Толстого, уверяю Вас, а из моих собственных глубоких убеждений».

Партрэт Э. Ажэшкі (пасля 1904 г.)

Гучасны літаратурна знаўца Мечаслава Раманкуўна ўслед за А. Драгашэўскім таксама піша пра «влияние Толстого на позицию, занятую Ожешко в "Австралийце"». У гэтым выпадку асабліва важна падкрэсліць агульнанасць асновы, на падмурку якой з'явіліся ў нечым агульныя (не ў дэталях, а ў канцэпцыі) творы Талстога і Ажэшкі, то агульнае ў іх поглядах, якое тлумачыцца пэўным падабенствам сацыяльна-гістарычных умоваў Расіі і Польшчы, прыналежнасці Ажэшкі і Талстога да дэмакратычнага накірунку ў літаратуры.

Неабходна адзначыць, што перакладчыца Ажэшкі на рускую мову Ганна Сахарава, якая супрацоўнічала ў «Русском богатстве» і іншых часопісах славянафильскага накірунку, у перапісцы з гродзенскай пісьменніцай паведаміла пра ціканасць да яе творчасці Льва Талстога, які становіцца выказваўся пра апавед Ажэшкі «Одна сотая» (1889) і параўноўваў яе са сваёй апавесцю «Смерть Ивана Ильича» (1886). Як і ў Талстога, у цэнтры апавёда Э. Ажэшкі – апошнія дні чалавека, які памірае, яго роздумы пра пражытае. Праўда, жыццёвы шлях героя Ажэшкі адрозніваецца ад лёсу талстоўскага Івана Ильича.

З усіх рускіх пісьменнікаў Эліза Ажэшка асабліва вылучала Л. Талстога, і не толькі таму, што ёй быў блізкі яго стыль. Наадварот, як майстар слова Ажэшка рэзка адрозніваецца ад Талстога: у яе манеры пісьма ёсць рытарычнае шматслоўе, налет пачуццёвасці. Найперш з творчасцю Талстога Ажэшка збліжае ўвага да маральных праблемаў, імкненне знайсці сэнс жыцця, тую «праўду жыцця», пра якую так шмат пісаў рускі пісьменнік.

Элізе Ажэшцы былі блізкія тэорыі Льва Талстога «непротивление злу насилием», яго ідэя ўсёдаравання, што адбілася на такіх творах, як «Хам» (1888), «Анастасия» (1900) і іншыя. Дарэчы, апавесць «Хам» у рускім перакладзе была апублікаваная выдавецтвам «Посредник» у 1892 годзе. Вядома, што за дзейнасцю гэтага выдавецтва сачыў Леў Талстой, які быў адным з яго заснавальнікаў. Паводле некаторых меркаванняў «Посредник» выдаваў толькі тыя творы, якія ідэйна адпавядалі поглядам Талстога і многія з якіх былі ім ухваленыя. У польскай крытыцы з'явілася версія, што

сябрам пісьменніцы. Звесткі пра прадмову ён мог атрымаць ад самой Ажэшкі, а тая – ад Г. Сахаравай, якая паведаміла пісьменніцы пра ўражанні Л. Талстога ад яе твораў. Можна меркаваць, што Леў Мікалаевіч цікавіўся апавесцю «Хам» і меў намер пісаць пра яе, але па невядомых прычынах не зрабіў гэтага (такога тэксту няма сярод публікацыяў Талстога, а «Хам» у «Посреднике» выйшаў без прадмовы).

У жніўні 1908 года ў сувязі з 80-годдзем з дня нараджэння Л. Талстога рэдактар «Русских ведомостей» В. Сабалеўскі звярнуўся да Элізы Ажэшкі з прапановай прыслаць некалькі словаў пра юбіляра. Ліст не заспеў Ажэшкі ў Гродне, а па яе вяртанні нумар «Русских ведомостей», прысвечаны Льву Талстому, ужо выйшаў (28 жніўня). Пісьменніца палічыла неабходным усё ж адказаць рэдакцыі. Яе ліст быў размешчаны ў № 207 за 1908 год пад назвай «Лев Толстой (Письмо в редакцию. Перевод с польского)». Хутка розныя польскія газеты апублікавалі яго пад назвай «Ожешко о Толстом». Гэтым лістом выказаная глыбокая павага Ажэшкі да Талстога.

«Великий художник и великий мыслитель», – пісала Эліза Ажэшка, – Лев Николаевич Толстой возвышается над всей областью искусства и мысли как апостол любви к людям. Великие умы правят миром, но только великие сердца спасают мир. Каждый, кто верит в эту, казалось бы, несомненную правду, даже не согла-

Леў Мікалаевіч напісаў прадмову да твора Ажэшкі. Яшчэ ў 1891 годзе ў газеце «Курьер Варшавский» была апублікаваная нататка «Из литературы». Известная повесть Элизы Ожешко «Хам» дождалась уже третьего издания в русском переводе с предисловием Льва Толстого».

Нататка была падрыхтаваная Леапольдам Мэйе,

шлях со взглядами Льва Толстого, должен признать, что он является одним из тех, кто ведёт мир к избавлению. Пусть же он, великий защитник любви и мира среди ненависти и неправды, живёт как можно дольше и ведёт свой народ к освобождению».

Вячаслаў АФАНАСЬЕЎ

Дарослыя гульні ў дарослыя цацкі

Відаць, амаль кожны з нас (калі не кожны) мае свой аб'ект: ці то нацельны крыжык, ці то нейкі спецыфічны, толькі яму вядомы, прадмет, ці то святую веру ў існаванне нечага звышсвіта. Пяніцца пра засцерагальную функцыю, якую можна ўгледзець у рэчах, было закладзенае нашымі продкамі яшчэ ў часы далёкай старажытнасці. Прычым у прадметы прафаннага, што значыць рэальнага, паўсядзённага свету ўкладвалася сакральная, свяшчэнная, звязаная з «вышэйшым» светам сімвала.

Возьмем, да прыкладу, ляльку. Лялька – заўсёды актуальны і запатрабаваны атрибут хатняга, сямейнага побыту. Аднак у старажытнасці нашыя дзяды ўспрымалі лялькі інакш. Яны былі асноўнымі аб'ектамі, кожная з іх выконвала свае функцыі. Пра адну з такіх лялек – ляльку Багацьку – даведліся і навучыліся яе вырабляць удзельнікі майстар-класа, які быў наладжаны Гомельскай моладзевай краязнаўчай грамадскай арганізацыяй «Талака» 28 верасня ў філіяле Веткаўскага музея народнай творчасці імя Ф.Р. Шклярава.

Так, намеснік старшыні ГМКГА «Талака» Марыся Тульжанкова распавяла пра стаўленне нашых продкаў да лялек увогуле. Большасць з іх атаясамліваліся з выявамі жаночых бостваў. Лялька Багацька – адна з найбольш шануюных. Яна забяспечвала нябеднае жыццё і дабрабыт у хаце. Супрацоўнік музея Пятро Цалка наглядна, этап за этапам, прадэманстравала, як лялька выраблялася, дапаўняючы свае дзеянні каментарыямі.

Удзельнікі майстар-класа з энтузіязмам узяліся за справу, якая вымагае прытрымлівання пэўных правілаў. Па-першае, пры вырабе лялек нельга

карыстацца прадметамі, што колюць, рэжуць і да т.п. (нажніцы, нажы і інш.), каб тлумачыць Пятро, «жыццё не «калола», не «рэзала», каб у хаце ўсё было ціха і мірна. Па-другое, ляльку абавязкова павінна рабіць жанчына, паколькі менавіта яна ўвасабляе плоднасць, працяг роду, памяць сям'і. І, нарэшце, пад час вырабу лялькі думаць трэба толькі пра станоўчае, надзяляць ляльку добрымі энергіямі і эмоцыямі, не дазваляючы негатыву праяўляцца потым у рэальнасці. З той жа прычыны не малявалі твар ляльцы, бо ўсялякія нячысцікі маглі праз твар знайсці ў ляльцы прытулак і так ці інакш шкодзіць яе гаспадарам.

Даюць старт – і дзейства пачынаецца. На драўляны аскепак памерам з далонь намотваецца грубая тканіна, колькасць якой вы-

значаецца самім вырабляльнікам, бо стандарты прыгажосці, «добра» ў кожнага свае: нехта і «сялядцу» рады, а нехта бачыць дастатак, багацце і плоднасць толькі ў «добрэнных» фігурах! На атрыманы корпус намотваецца і фіксуецца ніткамі белая тканіна – цела лялькі. Пера-

глядваюцца ўдзельнікі паміж сабой, усміхаюцца: дзіва што – цікава.

А далей – выраб названых так самімі ўдзельнікамі «галаварук». На адным з канцоў падрыхтаванага цела замацоўваецца кавалак матэрыі такім чынам, каб шматкі яе, што застануцца, былі раўнамерна размеркаваныя на правы і на левы бок, паколькі менавіта з іх робяцца рукі лялькі, якія пасля ніткамі фіксуецца да цела ў выглядзе літары «Ф».

За вырабам рук ідзе выраб грудзей. Два кавалачкі тканіны (таксама на густ вырабляльніка) напаўняюцца змесцівам і прымацоўваюцца да цела. Асобна паверх грудзей пускаецца яшчэ адзін кавалак матэрыі, што з'яўляецца ліфам у адзенні лялькі. Калі

ліф зроблены, то не варта адкладаць і выраб спадніцы. Цікавы спосаб яе прымацоўвання: той кавалак матэрыі, што і будзе спадніцай, прыкладваецца да лялькі ад пояса і вышэй (як вядома, спадніцы раней аправалі праз галовы), а пасля пад самымі грудзьмі фіксуецца ніткай. Такі своеасаблівы парасон, што атрымаўся, шматфункцыянальны: яшчэ ён дапамагае ляльцы стаяць. Дапаўняе адзенне нашай прыгажуні хусцінка.

Засталося галоўнае – багацце. Паколькі Багацька атаясамлівалася з жаночай плоднасцю, то галоўным аtryбутом яе павінны быць, безумоўна, дзеці. Менавіта яны ў выглядзе мяшчочкаў наवेशваюцца, бы гірлянда, ад адной да другой рукі лялькі. Вось, цяпер – іншая справа! Ды яшчэ калі ўлічыць тое, што Пятро ў гэты момант дастае натканыя ім самім дадзенага мерапрыемства фартушкі для лялек. Прыгажуні атрымаліся, што і казаць! «Толькі стаўце ляльку высока, так і раней рабілі, каб іншыя жанчыны не маглі да яе дакрануцца, інакш яны будуць скрадзаць вашу плоднасць», – папярэджвае Пятро.

Што казаць, век звекаваць – усяго спазнаць! Ніхто з удзельнікаў ні на хвіліну не пашкадаваў, што наведваў майстар-клас. Акрамя таго, што з цікавымі і цікаўнымі людзьмі час пабавілі, дык яшчэ ж і з лялькай дахаты прыйшлі. Будзе сакральная ніша і ў маёй хаце.

Марыся МАРКЕВІЧ,
г. Тураў
Фота Марысі
ТУЛЬЖАНКОВАЙ

P.S. А як глядзелі ў тралейбусе на дарослую дзяўчыну, якая трымала ў руках ляльку (!) ды яшчэ і ад людзей адхілялася, каб ніхто хаця туды сваёй негатывнай энергіі не паназпускаў! Вар'ятка, ці што? Хай і так. Затое шчаслівая.

Лістапад

2 або 26 – Андрэйлі Міхал Эльвіра (1836, Вільня – 1893), жывапісец, рысавальшчык, які пакінуў вялікую творчую спадчыну (аўтар графічных працаў і ілюстрацыяў пра гістарычнае мінулае Беларусі, карцінаў для касцёлаў у Коўне, ілюстрацыяў да твораў А. Міцкевіча, Ю. Крашэўскага, У. Сыракомлі, Э. Ажэшкі і інш.), удзельнік паўстання 1863–1864 гг. у Літве і Беларусі – 175 гадоў з дня нараджэння.

4 – Вярэга-Дарэўскі Арцём Ігнатавіч (1816–1884), беларускі паэт, драматург, публіцыст, удзельнік паўстання 1863–1864 гг. – 195 гадоў з дня нараджэння.

6 – Воўк-Левановіч Іосіф Васільевіч (1891, Асіповіцкі р-н – 1943), мовазнаўца, даследчык гісторыі беларускай мовы і дыялекталогіі, аўтар шэрагу навуковых працаў, у т.л. вучэбнага дапаможніка – 120 гадоў з дня нараджэння.

7 – Гразноў Юрый Рыгоравіч (1936, Гарадоцкі р-н), харавы дырыжор, педагог, заслужаны работнік культуры Беларусі – 75 гадоў з дня нараджэння.

7 – Чарот Міхась (сапр. Кудзелька Міхаіл Сымонавіч; 1896–1937), беларускі паэт, драматург, прэзідэнт, грамадскі дзеяч – 115 гадоў з дня нараджэння.

10 – Роўда Віктар Уладзіміравіч (1921, Сморгонь – 2007), харавы дырыжор, педагог, народны артыст Беларусі і СССР, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі (1990), першы лаўрэат сярэдняму музыкантаў прэміі «За духоўнае адраджэнне» (1997), уладальнік ордэна Францыска Скарыны (2006); з яго імем звязаны творчы дасягненні і міжнароднае прызнанне шасцікратнага ўладальніка Гран-пры самых прэстыжных міжнародных конкурсаў заслужанага Акадэмічнага хору Нацыянальнай дзяржаўнай тэлерадыёкампаніі Рэспублікі Беларусь – 90 гадоў з дня нараджэння.

11 – Рэчыца, горад, цэнтр Рэчыцкага раёна Гомельскай вобласці (1511) – 500 гадоў з часу атрымання граматы на магдэбургскае права.

11 – Ігнацьеў Яўген Аляксеевіч (1936), мастак кіно, пастаноўшчык фільмаў, якія ўвайшлі ў залаты фонд беларускага кіно («Людзі на балодзе», «Праз могількі», «Магіла льва» і інш.), жывапісец, кніжны графік, заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі СССР (1984), уладальнік прызой усесаюзных кінафестываляў – 75 гадоў з дня нараджэння.

13 – Плятэр Эмілія Францаўна (1806–1831), беларуская фалькларыстка, удзельніца паўстання 1830–1831 гг. – 205 гадоў з дня нараджэння.

Мікалай Васільевіч Панасюк нарадзіўся 9 сакавіка 1947 года ў вёсцы Галоўчыцы Драгічынскага раёна. Пасля заканчэння сярэдняй школы працаваў у іванаўскай, драгічынскай раённых газетах, брэсцкай абласной «Зарэ».

У рэспубліканскіх выдавецтвах пабачылі свет дакументальныя кнігі «Ориентир созвездие Орион», «Мужнелі ў барацьбе» (1975), «К созвездиям» (1977), «Полесская целина» (1982), «Без маленькой Удмуртии моей...» (1994), «Не повторить сорок первый» (2007). Пад псеўданімам Дзяніс Буслёнак у 2008 годзе выйшаў яго паэтычны зборнік «Як Божы дар». На яго вершы «Вітай наш край цяплом, вясна» і «Беларусь. Украіна. Расія» кампазітарамі Ігарам Лучанком і Веніямінам Васіленкам напісаная музыка песняў, якія выконваюць мастацкія калектывы «Остромечевские Лявоны» і «Сюзор'е».

Нашто нам крадзены абрус

Ці хто казаў, што беларус
Чужое некалі загроб,
Нашто нам крадзены абрус
І нават сто чужых Еўроп?!
Хапае нам зямлі, святла,
А больш за ўсё глыбокіх ран.
У вёсцы спаленай датла,
Як сон, апошні ветэран.

Слова да сына

Шукай свой брод, кладзі свой стог,
Дзядоў навуку спасцігай!
Твой зорны шлях – між тых дарог,
Дзе з полем бацькі шэпча гай.
Сто год жыві, мацуй свой род,
Ды ведай – ты часовы тут:
У гэтым краі, дзе народ
Шануе род, свой родны кут.

У стогадовы юбілей

Жыхарцы вёскі Загародняя
Камянецкага раёна Ганне Іванаўне Гарэцкай
прысвячаецца

Ад світання да світання
Хата поўніцца цяплом,
У сто гадоў бабуля Аня –
З беларускім ручніком.
Працавала ў калгасе,

Здароўе з хаткай зберагла –
Жыццё яшчэ пакуль не гасне,
А просіць вёснаў і цяпла.
Пашпарт новы – грамадзянка
Яна краіны Беларусь:
Ад вяскоўцаў зноў падзяка,
Сто гадоў – не лёгкі груз...
А наперадзе стагоддзе
З першым днём зямных турбот:
З новымі векам жыць у згодзе
Жадае ёй вясковы род.
Няхай такія юбілеі
Не мінаюць родны кут,
Жыццё штотдня іскрыць – не тлее –
Без хвароб і без пакут.

Збіраю з сынам жалуды

Які прастор, лясоў раскоша!..
Няма ні жалю, ні нуды.
Увосень зноў пад дубам кошык –
Збіраю з сынам жалуды.
Варушаць думкі птушак спевы,
Буслы над пляжам гарадскім.
Лепш кінучь у глебу жолуд спелы,
Чым злое слова ў гурт людскі.
Казаў мой дзед:
– Ніякай бочкай
Ты шчасця, сіл не зачарпнеш,
Гады лічы свае зубочкам –
Напішаш самы лепшы верш...
Дык кінь у глебу жолуд, дружа,
Крані стагоддзяў вышыню.
Над дубам тым хай бусел кружыць,
Вітае ўнікаў і вясну.

Мікола ПАНАСЮК, г. Брэст

Малая краязнаўчая энцыклапедыя

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

«**Л ЯВОНІХА**» – традыцыйны танец. Музычны памер $\frac{2}{4}$. Тэмп хуткі. Традыцыйная «Лявоніха» – парна-масавы танец, які выконваўся вялікай колькасцю параў. Харэаграфічная кампазіцыя складалася з традыцыйных малюнкаў (круг, зорачка, змейка, шэн, варотцы і г.д.), з розных пераходаў парамі або ланіямі са зменай партнёраў і кружэннем у парах, узяўшыся пад рукі. На вяселлі была галоўным танцам, а на вясках выконвалася

пасля «Лявоніха» і суправаджалася разнастайнымі жартоўнымі прыпеўкамі, напр.:

А Лявоніха не ладна была,
Нямытую мне кашульку дала.
Не мытую, не качаную,
У суседа пазычаную.

Акрамя традыцыйнай «Лявоніхі», сустракаюцца і інш. харэаграфічныя варыянты. Так, у в. Галачоўка Чавускага р-на яе танцавалі жанчыны ўпрысядкі (далонню правай рукі ўпіраліся ў падбародак, а локаць апускалі на

правае калена, левая рука была адвольна апушчаная і дапамагала руху). Танец насіў жартоўна-гульнявы характар. У в. Дубнякі Кіраўскага р-на танцавалі зачэпліваючы нагой за нагу. Своеасаблівы варыянт бытаваў у в. Паложына Бярэзінскага р-на. Юнакі і дзяўчаты браліся за рукі і становіліся кругам. Затым дзяўчаты, абпіраючыся на абцасы ў цэнтры круга і на выцягнутыя рукі юнакоў, якія раскручвалі круг, на абцасах ішлі следам за імі. У г.п. Любча Навагрудскага р-на яе пачыналі танцаваць юнакі: адзін за другім выходзілі ў круг, кожны выбіраў сабе дзяўчыну ў пару і паклонам запрашаў яе танцаваць. Тым часам дзяўчаты спявалі жартоўныя прыпеўкі:

Хадзі не хадзі, твая не буду.
Выйду за вароты, цябе забуду.

У некаторых рэгіёнах «Лявоніха» выконвалася як сольны танец. Выканаўцы па адным выходзілі ў сярэдзінку круга і танцавалі, хто як мог. Рухі танцораў былі самымі рознымі (дробат, галоп, прытупы, просты крок, падбаск і г.д.), суправаджаліся плясканнем у далоні.

«Лявоніха» шырока вядомая па ўсёй Беларусі. Надала асаблівы нацыянальны каларыт першым беларускім балетам.

Л ЯДА – частак, на якім лес высакалі і спалвалі, а зямлю выкарыстоўвалі пад ворыва. Ляднае земляробства вядомае з эпохі неаліту, на Палессі – з IV тысячагоддзя да н.э.; у канцы III тысячагоддзя да н.э. пашырылася да Падзвіння. У бронзавым веку – асноўная сістэма гаспадаркі. Лядна-агнявым земляроб-

ствам займаліся плямёны штрыхаванай керамікі культуры і днепрадзвінскай культуры, дрыгавічы, крывічы, радзімічы і інш. славянскія плямёны. Эпізодычна выкарыстоўвалася яно яшчэ ў XIX ст. Тэрмін «ляда» найбольш вядомы ва Усходняй Беларусі, у заходніх раёнах участкі ворнай зямлі з-пад лесу часцей называлі расчыстка, навіна, выдзер, пасака, падсека.

Хваёвы лес для яравых звычайна высакалі ўвосень і выпальвалі ўвесну, чарналессе секлі вясной, адначасова з палывымі працамі. Расчышчала ляда ўся сям'я. Жанчыны і падлеткі секлі хмызняк, мужчыны – вялікія дрэвы, карчавалі пні. Усё, што аставалася пасля вывазу высечанага лесу, спалвалася. Агонь быў і своеасаблівым спосабам апрацоўкі зямлі (згараў верхні травяны пласт глебы, лепш прарастала насенне без глыбокага рыхлення). На лядзе некалькі гадоў без угнаення атрымлівалі добры ўраджай. У першы год сеялі проса, на другі – жыта, на трэці – яравыя, на чацвёрты пакідалі ўчастак пад папар і ён уваходзіў у круг трохпольнага севазвароту. Нааўнасць карэння і пнёў перашкаджала шырокаму выкарыстанню ворных прыладаў і цяглавай сілы, таму зямлю часцей за ўсё абраблялі ўручную (матыкай). Саху для ляда рабілі больш лёгкай, з кароткімі лемяхамі, а на Паазер'і – з паліцай-перакладкай або зусім без яе, баранавалі звычайнай вершалінай, радзей – смыком.

Ад ляда паходзіць назва некаторых населеных пунктаў (напр., в. Ляды Слуцкага р-на).

